

SÎMCÛRÎLER IV *

Ebû Ali b. Ebu'l-Hasan Sîmcûrî

Prof. Dr. ERDOĞAN MERÇİL

Sîmcûrîler'in dördüncüsü olan Ebû Ali'yi daha babası Ebu'l-Hasan'ın sağlığında siyaset sahasında faal olarak görüyoruz. O, babasının Sâmânîler'in Horasan sipehsâlârı Hüsâm ed-Devle Taş ile olan mücadelesine karışmış ve Herât vâlisi olmuştu¹. Ebû Ali daha sonra karışıklıkları sona erdirmek üzere Sistan'a gönderilmişti.

- Ebû Ali'nin Sistan'a gönderilmesi -

Ebu'l-Hasan Sîmcûrî, Sâmânî veziri Ebu'l-Hasan Muzenî'den aldığı emirle oğlu Ebû Ali'yi bir miktar asker ile Sistan'a yolladı. Sistan'da Saffârî hanedanından Ebû Ahmed Halef ile Hüseyin b. Tâhir arasındaki mücadele devam ediyordu². Ebû Ali, bu mücadele içinde Hüseyin b. Tâhir'e yardım edecekti. Sâmânî meliki Nûh b. Mansûr (976-997), bu göreve gitmeden önce Ebû Ali'ye Puşeng (Büşenc)³'in idaresini vermişti. Öte taraftan Ebû Ali'nin hareketini haber alan Emîr Halef, yanında bulunduğu anlaşılan Baytüz⁴'ün gulâmlarını (g u l â m â n - ı B a y t ü z î) dörtbin süvari ve dört fil ile ona karşı saldırmakla görevlendirdi. Ebû Ali'nin beraberinde ise bin süvari vardı. Neticede Ebû Ali ve adamları savaş sırasında birçok insan öldürerek Halef'in taraftarlarını mağlub ettiler ve filleri ele geçirdiler. Bu haber Buhara'ya ulaştığı zaman Sâmânî yönetimi Ebû Ali'yi takdir etmiş ve Badgîs'in idaresini de ona vermişti. Ayrıca onunla Taş'ın arasındaki anlaşmazlığı da düzeltmişti⁵.

* Sîmcûrîler konusunda Federal Almanya'da araştırma yaparak malzeme toplamama imkân sağlayan DAAD kurumuna burada teşekkürü bir borç bilirim.

¹ Bu olaylar için bk. "Sîmcûrîler III," *Tarih Dergisi*, sayı: XXXIII, İstanbul 1982, s. 127-131.

² Bk. aynı eser, s. 125-6.

³ Buşenc, Herî-Rud'un güneyinde Herât'dan aşağıya doğru ve bu şehirden bir günlük mesafede bir şehir, bk. W. Barthold, Büşenc mad., *IA*,

⁴ Baytüz, bir süre Büst şehrine hâkim olmuş bir Türk kumandanıdır. Adı geçen şehrin sâbık hâkimi Togan ise Gazneliler hânedanının atası Sebüktegin'in yardımıyla tekrar Büst'e sâhib olmuştu (977'den sonra), bk. E. Merçil, "Sebüktegin'in Pend-nâmesi", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, cild VI, İstanbul 1975, s. 206 vdd.

⁵ Bk. Gerdîzî, *Zeyn el-Ahbâr*, A. Habîbî nşr. Tahran hş. 1347, s. 166/M. Nâzım nşr. London 1928, s. 50.

Ebû Ali'nin bu Sistan seferi sadece Gerdîzî (bk. aynı yer) tarafından zikredilmektedir. Anonim *Tarih-i Sîstân*'da ve öteki tarihlerde, şayet gözden kaçmadıysa, bu husûsta bir bilgiye rastlayamadık. Ayrıca Gerdîzî bu olay için bir tarih de vermemektedir. Fakat Ebu'l-Hasan Sîmcûrî 2 Haziran 983 tarihine kadar Sistan'da kalmış ve bu tarihten sonra oradan ayrılmıştı. Onun ayrılmasından sonra Emîr Halef ile Hüseyin b. Tâhir tekrar mücadeleye başlamışlar ve 17 Receb 373/25 Aralık 983'te aralarında sulh yapmışlardı⁶. Bu bakımdan Ebû Ali'nin Sistan seferi, babasının oradan ayrılması ile iki taraf arasında sulh yapılma süresi içinde, muhtemelen 983 yılında yapılmış olmalıdır.

- Ebû Ali'nin Sîmcûrî âilesinin başına geçmesi -

Ebû Ali'nin babası Ebu'l-Hasan Zilhicce 378/Mart-Nisan 989'da öldü⁷. Bu sırada Ebû Ali Herât'ta idi ve kardeşi Ebu'l-Kasım Nişabur'u idare ediyordu. Düşmanları kardeşlerin arasını açmağa çalıştıysa da, Ebu'l-Kasım bu durumu anlayarak Nişabur'dan harekete geçti, hazine ve Ebu'l-Hasan'ın gulâmlarını (gulâmân-ı Emîr Ebu'l-Hasan) beraberine alarak Herât'ta bulunan Ebû Ali'nin yanına götürdü (H. 379). Böylece Âl-i Sîmcûr'un reisliği hiçbir itirazla karşılaşmadan Ebû Ali'ye geçmiş oldu, kardeşleri ve etrafındakiler de ona itaat ettiler⁸. Gerdîzî'nin vermiş olduğu 379 tarihinden hareket edersek, Ebû Ali'nin Âl-i Sîmcûr'un başına geçmesi muhtemelen Muharrem 379/Nisan-Mayıs 989'da olmuştur.

Ebû Ali daha sonraki olaylardan da anlaşılacağı üzere Horasan Emirliği'nin merkezi olan Nişabur'a gelmiştir. Onun Sîmcûrî âilesinin başına geçtiği sıralarda ise sâbık Horasan sipehsâlârı Hüsâm ed-Devle Taş Cürçân'da vebadan ölmüş⁹ ve onun dağılan adamlarından bir kısmı Horasan'a gelerek Nişabur'daki Ebû Ali'nin maiyyeti içine dahil olmuşlardı¹⁰.

- Ebû Ali'nin Fâik el-Hâssa ile savaşı -

Ebû Ali âilenin başına geçmez ona karşı yaratılan ilk olay Sâmânî Devleti'nde ortaya çıkmıştı. Sâmânî Meliki Nûh b. Mansûr, belki de

⁶ Bk. *Tarih-i Sîstân* (nşr. Melik el-Şu'arâ Bahâr), Tahran 1935, s. 338-340.

⁷ Bk. Merçil, "Sîmcûrîler III", s. 131.

⁸ Gerdîzî, Habîbî nşr. 168/Nâzım nşr. 52.; İbn el-Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, Beyrut 1966, IX, s. 29.; Ebû Şeref Nâsîh b. Zafer Curfâdakanî, *Tercüme-i Tarih-i Yemînî* (nşr. Ca'fer Şi'âr), Tahran hş. 1345, s. 85 (Naklen: Raşîd al-Dîn Fazlallâh, Câmî' al-Tavârih, nşr. A. Ateş, II. cild 4. cüz, Ankara 1957, s. 43).

⁹ Emir Taş'ın ölüm tarihi için bk. Merçil, aynı eser, s. 131 n. 48.

¹⁰ Curfâdakanî, 83 (naklen: *Cami' al-Tavarih*, 42); İbn el-Esir, IX, 29.

Sımcürî âilesinin devleti içindeki kudretini, âile reisinin değişmesi münasebetiyle, kırmak istemişti. Hamdullâh Müstevfi'ye göre ¹¹, Emîr Nûh ondan endişe duymaktaydı. Bu sebeble o Ebû Ali'nin idaresinde bulunan Herât şehrini Fâik el-Hâssa'ya verdi. Ebû Ali bu haberi alır almaz harekete geçerek Herât'a gitti ve Fâik'e bir mektub gönderdi, ona eski dostluklarını ve aralarındaki hak ve hukuku hatırlatarak muâheze etti. Nihayet birçok sözlerden sonra Herât'ın Fâik'te, Nişabur ve kıyâdet-i cuyûş (ordu kumandanlığı)un Ebû Ali'de kalması üzerinde anlaştilar. Daha sonra da her ikisi kendi vilâyetlerine yöneldiler.

Öte taraftan Buhara'dan ordu kumandalarına verilmesi âdet olduğu üzere bir hil'at yola çıkarıldı. Ebû Ali bunun kendisine gönderildiğini sanmış, fakat hil'at henüz Fâik'in karargâhı olan Herât tarafına götürülmüştü. Böylece Fâik başkumandan olmuş ¹², Sâ mânî hükümeti açıkça onu tercih ettiğini göstermişti. Ebû Ali bu durumu kabûl ettiği takdirde âilesinin istikbâlinin söneceğine inanmış ve harekete geçmeğe karar vermişti. Nitekim o Fâik'in Herât'tan ayrıldığını öğrendiği zaman sür'atle ilerledi ve Herât ile Puşeng arasında bir yerde ona yetişti. İki taraf arasındaki savaştan Ebû Ali üstün çıktı. Fâik hezimete uğrayarak Merv er-Rûd'a kaçtı. Ebû Ali'nin askerlerinden bir grub onu Merv er-Rûd köprüsüne kadar takib ettiler. Fâik burada onlara mukavemet ve bir kısmını esir ederek Buhara'ya götürdü ¹³.

- Ebû Ali'nin Horasan Emîrliğine tayini-

Ebû Ali, Fâik'e karşı kazandığı zaferden sonra Merv'e gitti. Kaynaklar her ne kadar babası öldükten sonra Ebû Ali'nin irs yoluyla Horasan Emâreti'ni aldığını "Emâret-i Horasan ber sebîl-i irs" zikrediyorlarsa da, Sâ mânî Meliki Nûh b. Mansûr bu emîrlik menşûrunu resmen ona göndermemiş, ayrıca Fâik tercih edilmişti. Ebû Ali Buhara'ya Sâ mânî Meliki'ne bir elçi yollayarak, seleflerinin hukukunu hatırlattı, kendisinin de onlar gibi itaat şartlarını yerine getireceğini belirterek hizmete hazır

¹¹ Hamdullâh Mustevfi, *Tarih-i Güzide* (nşr. Abd el-Huseyin Nevâî), Tahran hş. 1330-39, s. 384.

¹² Bk. Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahî, *Tarih-i Buhara* (Farsça metin nşr. Müderris Razavî), Tahran hş. 1317, s. 117-İngilizce trc. N. Frye, *History of Bukhara*, Massachusetts 1954, s. 100.

¹³ Curfâdakanî, 85-6 (naklen: *Cami al-Tavarih*, 43-4); *Tarih-i Güzide*, 384, Krş. W. Barthold, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, London 1968³, s. 253-Türkçe trc. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (Hazırlayan: H. D. Yıldız), İstanbul 1981, s. 320. Narşahî'ye göre (bk. aynı yer), Bu olay Zilhicce 378/nisan 989 tarihinde vukû' bulmuş ve Fâik Merv'e gitmişti.

olduğunu bildirdi ve babasının görevinin (m a n s ı b - ı p e d e r)¹⁴ kendisine verilmesini istedi. Nûh b. Mansûr, Fâik karşısında kazandığı zaferden sonra, çaresiz onun isteğini kabûl ederek yerine getirdi, Ebû Ali'ye de seleflerinde olduğu gibi emîrlik ve ordu kumandanlığı (e m â r e t v e k ı y â d e t - i c u y û ŝ) ile "İmâd ed-Devle" lakabını verdi. Sâ mânî Meliki ona ahd, livâ (bayrak) ve hil'at gönderdi¹⁵, ayrıca Ceyhun'un güneyindeki bütün vilâyetlerdeki hâkimiyetini tasdik etti¹⁶.

Ebû Ali bu mevkii resmen elde ettikten sonra süratle durumunu kuvvetlendirmeğe başladı, elindeki hazine, asker ve silâh sayısı gittikçe çoğaldı. O Horasan vilâyetlerinin mutlak hâkimi oldu ve bütün Mâdûn el-Nehr (Horasan)'ı ele geçirdi. Ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak bahanesiyle Horasan eyâletinin bütün devlet gelirlerine (h a r â c , e c l â b , M e ' â d i n , e h d â s v e z i y â c - ı S u l t â n î) el koyuyordu. Kendisine de "Emîrû'l-Ümerâ el-Müeyyed min es-Semâ" gibi şatafatlı unvanlar alıyordu¹⁷. Ayrıca bastırıldığı sikkelerde de bu unvanları kullanıyordu¹⁸. Ancak Gerdîzî'ye göre (Habîbî nşr. 168/Nâzım nşr. 53), minberlerde Nûh adına hutbe okutuyordu. Böylece Ebû Ali hükümdarlık için gerekli bütün şartları hemen hemen yerine getiriyor, açıktan açığa isyan etmeksizin bağımsız bir hükümdar (hevesi padişahî kerd)¹⁹ gibi hareket ediyordu²⁰. Neticede Ebû Ali tasarrufu altına aldığı bütün Horasan şehirlerinin arazî gelirlerini (m â l - ı m u â m e l â t) kendi taraftarlarına dağıtıyordu. Sâ mânî Meliki Nûh b. Mansûr ondan bazı vilâyetleri D i v â n - ı H a s s 'ın idaresine bırakmasını istedi ise de Ebû Ali "Bu yerde sayısız bir maiyyet (h a ŝ e m) toplanmıştır. Dîvâna âit vergiler (v u c û h - ı D î v a n î)

¹⁴ Mîrhond, (*Tarih-i Ravzat üs-Safâ*, Tahran ve Kum hş. 1338/39, IV, s. 59), bu görevi "Emâret-i Horasan" olarak zikrediyor.

¹⁵ Gerdîzî, Habîbî nşr. 168/Nâzım nşr. 53; Curfâdakanî, 86-7 (Naklen: *Cami' al-Tavarih*, 44). Gerdîzî bu olayın 381/991-2 yılında olduğunu zikrediyor.

¹⁶ İbn Haldûn (*Unvân el-İber ve Divân el-Mübtedâ ve'l-Haber*, Mısır 1284, IV, s. 761), Nişabur, Herât ve Kuhistân vilâyetlerinin ona verildiğini zikr ediyor. Bu olay için ayrıca bk. *Turkestan*, 253-trk. trc., 321.

¹⁷ Bk. Gerdîzî, aynı yer.; Curfâdakanî, 87 (naklen: *Cami' al-Tavarih*, 44); Seyf ed-Dîn Hâcî b. Nizâm^c Ukaylî, *Âsâr el-Vüzerâ* (nşr. Mîr Celâl ed-Dîn Huseynî Urmevî), Tahran hş. 1337, s. 187.

¹⁸ Bu lakablar; "Emîr el-Celîl el-Muzaffer" ve "Seyyid el-Ümerâ" olup, bk. A. Markov, *İnvertarnii Katalog Musulmanskih Moneti İmperatorskago Ermitaja*, St. Petersburg 1896, s. 182-183. Ayrıca Sem'ânî'nin eserinde (*Kitâb el Ensâb*, tıpkıbasım nşr. D.S. Margoliouth, London 1912, s. 323^a/Haydarâbâd 1977, VIII, s. 353), "el-Muzaffer" ve Curfâdakanî (s. 90)'de zikredilen Bedî'el-Zemân Hemedânî'nin bir kasidesinde "Seyyid el-Ümerâ" lakabları geçmektedir.

¹⁹ Bk. *Tarih-i Güzîde*, 384.

²⁰ Krş. Barthold, *Turkestan*, 253-4/trk. trc., 321.; Aynı mlf., Ebû Ali mad., *IA*.

onlara yetmiyor. Vilâyetin kapladığı saha onların ücretlerine (m e v â c i b) yeterli olmuyor. Buhara'dan onların maaşlarını artırmak (n â n - p â r e - y i i n c â m) için emir verilmesi ve memleketin nahiyelerinden bir tarafın bizim sayımıza ilavesi gerekir” diyerek bunu kabûl etmiyordu. Ebû Ali bu sırada Sâ mânîler'e itaat ve isyan arasında kararsız bir durumda idi. O ayrıca Neseî adındaki bir şahsı Horasan bölgesinin vergilerinin (e m v â l) toplanması için görevlendirdi. Neseî bu görevi zulüm ve *musadere* yoluyla yerine getirdi. Ancak daha sonra onun hakkında Dî v â n ' a bir tezkire arz edildi. Bunun üzerine Ebû Ali, Neseî'yi tutuklattı, sahib olduğu herşeyi ondan aldı ve işkence ile öldürttü ²¹.

- Ebû Ali'nin Karahanlı Buğra Hân ile anlaşması ve Buhara'nın zabtı-

Ebû Ali bağımsız denilecek kadar kuvvetli bir duruma geldikten sonra, Sâ mânî Devleti'ni ortadan kaldıracak bir müttefik aramağa başlamış olmalıdır. Öte taraftan Karahanlılar'dan Buğra Hân Hârûn (Ebû Mûsâ el-Hasan b. Süleyman) 990 yılında İsficâb'ı zabtetmişti. Ebû Ali Sîmcûrî Buğra Hân'a elçi göndererek Sâ mânî Devleti'ni paylaşmak üzere gizlice onunla anlaştı. Bu anlaşmaya göre, Ceyhun'un ötesi yani Mâverâünnehr Buğra Hân'ın, Ceyhun'un güneyindeki bölge yani Horasan Ebû Ali'nin olacaktı ²². Ayrıca her iki taraf gerektiğinde birbirlerine yardım edeceklerdi. Böylece Ebû Ali aradığı müttefiki bulmuş oluyordu. Buğra Hân bu anlaşma ve davetten yararlanarak Buhara'ya yürümeğe karar verdi.

Nûh b. Mansur bu durumda Ebû Ali'den yardım istedi. Ebû Ali idaresi altındaki vilâyetlerde hutbeyi onun adına okutmasına ve adına sikke basturmasına rağmen, Sâ mânî Meliğini yardım hususunda oyalyordu. Öte taraftan Mâverâünnehr ileri gelenlerinden bir grub da Sâ mânî hanedanından memnûn değillerdi ve Buğra Hân taraftarı olmuşlardı. Buğra Hân bütün bunlardan yararlanarak İsficâb'a kadar ilerledi ²³. Melik Nûh b. Mansûr, Ebû Ali'den beklediği yardımı alamayınca İnanç ²⁴ Hâcib

²¹ Curfâdakanî, 91-2 (naklen: *Cami^c al-Tavarih*, 45).

²² Curfâdakanî, (s. 92 naklen: *Cami^c al-Tavarih*, 45)'nin verdiği bilgiye göre, Buhara, Semerkand ve Ceyhun'un ötesindeki herşey Buğra Hân'ın, Ceyhun'un altındaki bölgenin ise Ebû Ali'nin olması kararlaştırılmıştı.

²³ Gerdizi'ye göre (Habîbî nşr. 168/Nâzım 53), Buğra Hân İsficâb'a geldiği zaman Ebû Ali mektub yazarak ona meyl etti.

²⁴ Bu ismin doğru okunuşu için bk. Curfâdakanî, 93 ve *Ravzat üs-Safâ*, IV, 60. *Cami^c al-Tavarih* (s. 46) ve *Tarih-i Güzide* (s. 385) gibi kaynaklarda آج şeklinde geçmektedir. Barthold (*Turkestan*, 259/trk. trc., 327) bu ismi Ayach (Aytakh) olarak okumuştur.

idaresindeki bir orduyu Buğra Hân'a karşı gönderdi. İki taraf arasında şiddetli bir savaş oldu, neticede savaşı Buğra Hân kazanarak aralarında İnanç Hâcib'in de bulunduğu Sâ mânî ileri gelenlerini ve kumandanlarını esir etti. İnanç Hâcib daha sonra Türkistan'a götürüldü. Onun götürülmesinden sonra Sâ mânî Meliki'nin tahtını koruyacak kimse kalmamıştı. Bu sebeple daha önce Buhara'ya taarruz etmiş olan Fâik'in ülkeyi kurtarabileceği düşünülerek affedildi ve hizmete çağrıldı. Fâik Buhara'da merasimle karşılanarak devleti ve sınırları düşman hücumlarına karşı korumak için Semerkand'a gönderildi. O hudûda ulaştığı zaman Buğra Hân onun üzerine hücum etti, Harceng yakınındaki savaşta Fâik mağlub oldu. Kaynakların ittifakla belirttiği üzere onun mağlubiyeti Buğra Hân ile gizlice anlaşması ve ihaneti sebebiyle olmuştu. Nûh b. Mansûr ise bu sırada Ebû Ali'ye mektub ve elçi göndererek Buğra Hân'ın gelişini bildiriyor ve onu yardıma çağırıyordu. Ebû Ali o mektub üzerinde düşünmediği gibi, istenen askerî yardımı da göndermiyordu. Nûh bu olaylardan sonra Buhara'yı terketmek zorunda kaldı. Fâik mağlubiyetten sonra geri dönmüş, Buğra Hân da onun arkasından Buhara'ya gelmiş ve meşhur Cûy-ı Mûliyân sarayında karargâh kurmuştu (Rebi I. 382/Mayıs-Haziran 992)²⁵. Fâik, Buğra Hân'ı Buhara'da istikbâl ederek itaatini bildirdi. Daha sonra Fâik Belh'e gitmek istedi ve bu arzusu kabûl edilerek Buğra Hân tarafından oraya vâli tayin edildi²⁶.

Sâ mânî Meliki Nûh ise bu sıralarda Âmul'de idi ve onun çevreye dağılmış olan hizmetkâr ve memlûkleri (m e m â l i k v e h a d e m) etrafında toplanıyordu. Nûh önce Ebû Ali Bel'amî'yi, daha sonra 'Abdullâh b. Muhammed b. 'Uzeyr'i Hârezm'den getirterek vezîr tayin etti. O, daha önce olduğu gibi, Âmul'den de Ebû Ali'ye mektuplar yazarak yardım istiyor, fakat her defasında ondan oyalayıcı vaad ve cevablardan başka birşey alamıyordu. Ebû Ali Nişabur'dan Serahs'a gitti, bir süre sonra da Merv'e geçti. O Buğra Hân'ın gelmesini bekliyor ve ikisi arasında Sâ mânî ülkesinin paylaşılması üzerine yaptıkları anlaşmanın gerçekleşeceğini ümid ediyordu. Ancak Buğra Hân Buhara'da durumunu sağlamlaştırdı, Ebû Ali'ye yazdığı mektubda ordu kumandanlarına (e s h â b - ı c u y û ş / e m î r - i l e ş k e r î) hitab edildiği şekilde yazmış, geçmişteki anlaşmaya (m u v a z a ' a) hiç iltifat etmemişti. Bu durum Ebû Ali'nin Nûh tarafına

²⁵ Tarih için bk. Gerdîzî, Habîbî nşr. 168/Nâzım nşr. 53. Ebu'l-Fazl Beyhakî (*Tarih-i Beyhakî*, nşr. Gani-Feyyaz, Tahran hş. 1325, s. 199), bu olayı Rebi I. 380/Haziran 990 tarihinde zikrediyor.

²⁶ Curfâdakanî, 92-5 (naklen: *Camî' al-Tavârih*, 46-49); *Tarih-i Güzîde*, 385. Barthold, *Turkestan*, 259/trk. trc., 327-8.; K.V. Zetterstéen, Nûh mad., *IA.*, s. 347-8.

meyl etmesine sebep oldu. Ancak kendisine Sâ mânîler'e mahsus olan "Veli Emîr el-Mü'minîn" ünvanının verilmesini istiyordu. Nûh bu şartı da kabûl etti. Fakat bu sırada siyasî durumda Sâ mânîler lehine bir değişiklik oldu. Buğra Hân Buhara'nın havası ve meyveleri sebebiyle bâsur hastalığına yakalanmıştı, verilen ilaçlar fayda etmemiş, Türkistan'a dönmekten başka çare kalmamıştı. O geri döneceği zaman Buhara'da idareyi Sâ mânî hanedanından 'Abdülazîz b. Nûh b. Nasr'a bıraktı ve ona hil'at giydirdi. Buğra Hân geri çekilirken Buhara halkı ('Avâm-ı Buhara) intikam maksadıyla onun ordusunun ardçılarına saldırarak birçok kişiyi öldürdüler. Bu saldırı sırasında Melik Nûh'un kendi tarafına çekmeğe muvaffak olduğu Selçuklu Türkmenleri de Buhara halkı ile beraberdi. Buğra Han Türkistan'a dönerken hastalığı daha da arttı ve Koçkar-başı denilen yerde öldü.

Melik Nûh böylece Ebû Ali'nin yardımına ihtiyacı olmadan Buhara'ya döndü (Nimey-i Cumada II. 382/17-18 Ağustos 992)²⁷, 'Abdülazîz'i yakalayarak hapse attı ve gözlerine kafür doldularak kör etti²⁸.

- Ebû Ali'nin Fâik ile anlaşması -

Nûh b. Mansûr'un tekrar Sâ mânî tahtına çıkması, Buhara, Semerkand ve civarında emirlerinin geçmesi karışıklıkların ortadan kalkmasına sebep oldu. Sâ mânî Devleti içinde düzenin sağlanması ve Nûh'un durumunun kuvvetlenmesi Ebû Ali'yi şaşırtmıştı. O devletin ileri gelenlerini ve yakınlarını (havâss-ı devlet ve havâriyân-ı hazret-i hîş) toplayarak ortaya çıkan bu son duruma çare bulmak için onlarla istişarede bulundu. Onlar Sâ mânî Meliki'nden aff dilemek gerektiğini ileri sürdüler. Ebû Ali bu teklifi yerinde ve doğru bularak, yeniden Nûh'un teveccühünü kazanmak için, zengin ve çeşitli hediyeler hazırladı. O bu hediyeleri iknâ edici ve tatlı dilli bir elçiyle Nûh'a gönderecekti. Ancak bu sırada kader ona başka bir oyun hazırlıyordu.

Buğra Hân tarafından Belh'e tayin edilen Fâik, onun ülkesine döndüğünü haber alır almaz, Buhara'ya hâkim olmak için harekete geçti. Buna mukabil Nûh'un gönderdiği Sâ mânî ordusu şiddetli bir savaştan sonra Fâik'i mağlub etti. Bu savaştan çok az kişiyle kurtulabilen Fâik için Ebû Ali'ye sığınmaktan başka çare yoktu. Nitekim Merv'e gelerek Ebû Ali'ye

²⁷ Tarih için bk. Beyhaki, s. 200. Ancak burada yıl, 380 olarak geçmektedir. Krş. Barthold, *Turkestan*, 260/trk. trc., 329 ve B. Spuler, *Iran In Früh-Islamischer Zeit*, Wiesbaden 1952, s. 108.

²⁸ Beyhaki, 199-200.; Gerdîzî, Habîbî nşr. 168-9/Nâzım nşr. 53-4.; Curfâdakanî, 95-99 (naklen: *Camî al-Tavârih*, 49-51); İbn el-Esîr, IX, 99.; *Tarih-i Güzîde*, 385. Krş. Barthold, *Turkestan*, 260/trk. trc., 328-9.

yardım teklif etti. Barthold (*Turkestan*, s. 260/trk. trc., s. 329)'un da belirttiği üzere Fâik'in idaresinde hâlâ oldukça mühim kuvvetler olduğu anlaşılıyor. Bu bakımdan Ebû Ali onun gelişine çok sevindi, hattâ Nûh için hazırladığı hediyeleri Fâik'e takdim ederek Sâ mânîler'den aff dilemekten vazgeçti. Böylece eski iki düşman arasında şimdi yeni bir ittifak ortaya çıkıyordu. Daha sonra onlar Nişabur'a gelerek Nûh'a karşı harekete geçmek ve Buhara'yı almak için hazırlıklara başladılar (383/993)²⁹.

- Garcistân'ın zabtı -

Garcistan³⁰ idarecilerine hükümdar anlamında Şâr denilmekteydi. İslâm tarihçileri tarafından zikredilen ilk Şâr, Ebû Nasr Muhammed b. Esed idi. Daha sonra oğlu Muhammed-şâh idareye hâkim olmuş, Ebû Nasr ise bir köşeye çekilerek kitab okumak ve edebî meclisler ile vakit geçirmeğe başlamıştı.

Ebû Ali, Melik Nûh'a isyana başladığı zaman Garcistân bölgesini hâkimiyeti altına almak ve Şâr'ın da itaatini sağlamak istedi. Ancak gerek Şâr Muhammed-şâh, gerekse babası Ebû Nasr onun isteğine karşı koydular ve Sâ mânîler'e itaatten vazgeçemediler. Ebû Ali bu durumda harekete geçmek lüzumunu duydu ve adamlarından Ebu'l-Kasım Fakih'i bir grub ileri gelen (erkân) ile Garcistân'a gönderdi. Ebu'l-Kasım idaresindeki Sîmcûrî ordusu yüksek dağlar ile kaplı bölgede ilerledi ve birkaç yerde Garcistânlılar ile savaşarak onlardan birçok insan öldürdüler. Şâr Muhammed-şâh ve babası Sîmcûrî ordusunun bu saldırıları karşısında çok zorluk ve yokluk çektiler. Nihayet onlar bölgenin en uzak yerinde bir kaleye sığındılar. Böylece Ebu'l-Kasım Garcistân'a hâkim oldu ve Şârların hazine ve eşyalarını ele geçirdi. Sîmcûrîler'in Garcistân'ı istilâsı Sebüktegin'in Horasan'a gelişine kadar devam etti, Ebû Ali onunla meşgûl iken, Ebu'l-Kasım'ı geri çağırdı. Muhammed-şâh ve Ebû Nasr da tekrar ülkelerine dönerek duruma hâkim oldular ve daha sonra Ebû Ali ile mücadelesinde, Sebüktegin'e yardım ettiler³¹.

- Karşılıklı ittifaklar -

Melik Nûh, Ebû Ali ile Fâik'in aleyhindeki ittifakını işittiği zaman onları yola getirecek ve bu tehlikeyi ortadan kaldıracak bir üçüncü şahsı

²⁹ Curfâdakani, 98-101 (naklen: *Camîc al-Tavarih*, 53-4). Krş. Barthold, *aynı eser*, 260/trk. trc., 329.

³⁰ Garcistân; Afgan Türkistanı içinde, Murgâb'ın yukarı vadisinde bir ülkedir, bk. M.L. Dames, *Garcistan mad.*, 1A.

³¹ Bk. Curfâdakani, 323-4 (naklen: *Camîc al-Tavarih*, 173-4); İbn el-Esir, IX, 147; *Ravzat üs-Safâ*, IV, 107. Krş. M. Nâzım, *The Life and Times of Sultân Mahmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 60 n. 4.

aramağa başladı. Neticede bu seçim Gazneliler hânedanını atası Nâsır ed-Dîn Sebüktegin (977-997) üzerinde oldu. Nûh, Ebû Nasr Fârisî adındaki elçisini ona göndererek, Ebû Ali ve Fâik'in yaptıklarından ve kendisini küçük görmelerinden şikâyetçi oldu, her ikisinin ortadan kaldırılması için onu davet etti. Sebüktegin, Ebû Ali ve Fâik'in yaptıklarına kızarak Nûh'un davetini kabûl etti. Nûh ve Sebüktegin, Kiş nahiyesinde³² buluştular³³. Nûh ona ikrâm ve hediyeler husûsunda cömert davrandı. Sebüktegin de ona bi'at ederek düşmanlarına karşı yardıma söz verdi, ayrıca Gazne'ye gitmek ve ordusunu hazırlamak için süre istedi.

Öte taraftan Ebû Ali bu durumu öğrendiği zaman o da kendisine bir müttefik aradı, güvenilir bir dosta, karışıklık veya mağlubiyet ânında sığınacak bir yere ihtiyacı vardı. Bu nedenle Büveyhîler'in Cibâl kolunun başında bulunan Fahr ed-Devle Ali (983-997) ile anlaşmak istedi. O Ebû Ca'fer b. Zulkarneyn adındaki adamını elçilik ile görevlendirerek Horasan ve Türkistân'da üretilen eşyalardan değerli hediyeler hazırlatarak Fahr ed-Devle'ye gönderdi. Ayrıca Fahr ed-Devle'nin vezîri Sâhib b. 'Abbâd (Sâhib Kâfi)³⁴ da aynı şekilde hediyeler yolladı. Vezir Sâhib b. 'Abbâd her iki taraf arasında bir anlaşma yapılması için büyük gayret gösterdi. Neticede mektublaşma ve elçilik yoluyla bu ittifâk gerçekleşti³⁵.

Nûh b. Mansûr Buhara'dan kaçıp Âmul'de bulunduğu sırada, Hârezmşâh Ebû Abdullâh Muhammed ile Gürgânç vâlisi Ebû Ali I. Me'mûn ona yakınlık göstermişler, gerek mal ve gerekse para husûsunda yardımcı olmuşlardı. Melik Nûh tekrar Buhara'da tahta çıkıp, duruma hâkim olduğu zaman onları mükafatlandırmak istedi. Bu maksadla da Me'mûn'a Nesâ'yı, Hârezmşâh Ebû Abdullâh'a da Ebiverd şehrini iktâ' olarak verdi. "Aslında Horasan'ın bu iki şehri, Ebû Ali'nin hâkimiyeti altında idi. Nûh'un bu iki şehri adı geçenlere vermesiyle, Ebû Ali'nin karşısına yeni düşmanlar çıkarmak istediği" anlaşılıyor. Ebû Ali Nesâ'yı Me'mûn'a teslim etti ise de, Ebiverd'in kardeşinin ikta'ı (*i'tidâd*) olduğunu, *Dîvân*'dan onun karşılığında bir yer verilmediği taktirde Ebiverd'i teslim etmeyeceğini Hârezmşâh'a bildirdi. "Ebû Ali böylece Hârezmli iki hükümdar arasında eskiden beri mevcut olan anlaşmazlığı daha da

³² Semerkand ile Nahşeb (Karşı) arasında ve Nahşeb'e üç günlük mesafede bir şehir, bk. V. Minorsky, Nahşeb mad., *IA*.

³³ Beyhakî (s. 200), Nûh'un Sebüktegin'i Nahşeb çölüne (be-deşt-i Nahşeb) çağırıldığını, Gerdizî (Habîbî nşr. 169/Nâzım nşr. 54), Sebüktegin'in Kiş ve Nahşeb'e geldiğini zikrediyorlar.

³⁴ İbn 'Abbâd için bk., A. Ateş, İbn Abbâd mad., *IA*.

³⁵ Curfâdakanî, 101-4 (naklen: *Camî' al-Tavârih*, 54-5); İbn el-Esrî, IX, 102-3.

şiddetlendirerek karşısındaki tehlikeyi ortadan kaldırmış oldu.” Ancak bu durum Ebû Abdullâh’ın ona karşı kin duymasına ve intikam için fırsat beklemesine yol açtı ³⁶.

- Herât Savaşı -

Sebüktegin tam teçizatlı bir ordu ve Hindistan’dan ganîmet aldığı ikiyüz fil ile Nûh’la buluşmak üzere harekete geçti. Melik Nûh da büyük bir orduyla Buhara’dan çıktı. Cüzcân’dan Ebu’l-Hâris Farîgûnî, Garcistân hâkimi Şâr Muhammed-şâh ve öteki ümerâ da ona bağlandılar. Sebüktegin ve Nûh’un ordusu birleşerek Herât tarafına yürüdüler. Ebû Ali Sîmcûrî de kardeşleri ve Fâik ile Nişabur’dan ayrılarak Herât tarafına yöneldiler. Büveyhîler’den Fahr ed-Devle’nin yardım için gönderdiği ikibin Deylemli ile Ziyârîler’den Kabûs’un oğlu Dârâ da Ebû Ali’nin ordusuna katıldılar. İki taraf da Herât şehri dışında ordugâh kurdular ³⁷. Ebû Ali Sîmcûrî, Sebüktegin’e bir elçi göndererek Melik Nûh ile arasının düzeltilmesi husûsunda aracı olmasını ister ve özür dileyerek bundan sonra itaat edeceğini bildirir. Sebüktegin, Nûh’u onu affetmesi husûsunda râzı etti, daha sonra da Ebû Ali’ye durumu müjdeleyen bir mektub gönderdi. O bu mektubunda; Ebû Ali’ye murâdının olduğunu, Melik Nûh’un onu affettiğini, ancak günahlarının karşılığı olarak on beş milyon dirhem tazminatı hazineye vermesi ve bundan böyle selefleri gibi itaat etmesi gerektiğini bildirdi. Ebû Ali ve yakınları bu husûsda bir müşavereden sonra bu şartları kabûl ettiler. Ancak onun ordusunda bulunan tecrübesiz ve gençlerden bir grub bu kararı beğenmediler. Onlar derhal Sebüktegin’in ordugâhına koştular ve burada birkaç kişiyi öldürdüler. Ayrıca Sebüktegin’in elçisi de dönüşte Ebû Ali’nin öncülerinden bir gruba rastlamış, onlar da elçiye bu anlaşmayı aşığlayıcı ve utanılacak bularak râzı olmadıklarını söylemişlerdi ³⁸.

Sebüktegin bu olayları işittiği zaman sinirlendi ve Ebû Ali’ye bir elçi göndererek savaşa hazırlanmasını istedi, daha sonra ordusunun sağ ve sol kanadlarını düzenledi, savaş fillerinden bir sed meydana getirdi. Kendisi de oğlu Mahmûd ve Melik Nûh ile merkezde yer aldı. Ebû Ali ise kendisi merkezde olmak üzere; kardeşi Ebu’l-Kasım Sîmcûrî’ye sol kanadın, Fâik’e

³⁶ Curfâdakani, 104 (naklen: *Camî^c al-Tavarih*, 56); *Ravzat üs-Safâ*, IV, 68. Krş. Barthold, *Turkestan*, 268/trk. trc., 330.

³⁷ Curfâdakani (s. 105)’ye göre, Sebüktegin ve Melik Nûh önce Nahiyet-i Bağ (٢)’da ordugâh kurdular.

³⁸ Gerdîzi (Habîbî nşr. 169/Nâzım nşr. 54)’ye göre, bu barışa Ebû Ali’nin Serhengleri râzı olmamıştır.

ise sağ kanadın idaresini vermişti. Savaşın başında Ebû Ali'nin ordusu üstün durumda idi. Fâik idaresindeki sağ ve Ebu'l-Kasım'ın idaresindeki sol kanad, Sebüktegin'in sol ve sağ kanadlarını mağlub etmişlerdi. Ancak Ebû Ali'nin ordusunda merkezde yer almış olan müttefiki Dârâ b. Kabûs³⁹ tam bu sırada ihanet ederek Melik Nûh'un tarafına geçti⁴⁰. Onun bu hareketi Ebû Ali'nin ordusunun maneviyatının bozulmasına sebep oldu. Sebüktegin'in de kendi askerleriyle hücûm etmesiyle, Ebû Ali'nin ordusu hezimeye uğrayarak dağıldı. Mahmûd kaçanların peşine düştü, bazısını esir aldı. Böylece Herât savaşını Sâ mânî meliki Nûh ve müttefiki Sebüktegin kazanmış oldu (384 yılı ramazan ayı ortası, salı günü / 23 Ekim 994)⁴¹. Ebû Ali her şeyini savaş meydanında bırakarak Nişabur'a kaçtı ve dağılan ordusunu yeniden düzenlemekle meşgûl oldu.

Öte taraftan Melik Nûh Sebüktegin ve oğlu Mahmûd da Ebû Ali'nin ordusundan ele geçirdikleri ganimetin taksimiyle uğraşarak iki-üç gün Herât'ta beklediler. Daha sonra Melik Nûh bu başarılarından dolayı Sebüktegin'i "Nâsır ed-Dîn ve'd-Devle", Mahmûd'u da "Seyf ed-Devle" lakabıyla lakablandırdı. Ayrıca Ebû Ali'nin uhdesinde olan ordu kumandanlığı (k y a d e t - i c u y û ş) da Mahmûd'a verildi. Mahmûd tam teçhizatlı bir ordu ile Nişabur'a yöneldi⁴².

- Ebû Ali'nin Cürcân'a kaçması -

Ebû Ali, Mahmûd'un Nişabur'a hareket ettiğini haber aldığı zaman, muhtemelen ona karşı koyamayacağını anlamış olmalı ki, Cürcân'a gitti⁴³. Onun ümidi daha önce Büveyhîler'den Fahr ed-Devle ile yapmış olduğu

³⁹ İbn İsfendiyâr (*An Abridged Translation of the History of Tabaristân*, İng. trc. E.G. Browne, London 1905, s. 227)'a göre, Kabûs'un Sâ mânîler'e sempatisi olduğundan oğlu Dârâ'yı Ebû Ali'ye rehine olarak bırakmağa mecbûr edilmiş, savaş sırasında Dârâ kaçarak Sâ mânî Emîri'ne iltihak etmişti. Yine bu müellife göre, iki taraf arasındaki bu savaş Tafsûr denilen bir yerde olmuştu.

⁴⁰ Dârâ b. Kabûs'un ihaneti ve Sebüktegin'in bu husûsdaki kurnazlığı hakkındaki hikâye için bk. Gerdîzi, Habîbî nşr. 169/Nâzım nşr. 55. Krş. Barthold, *Turkestan*, 262, n. 1/trk. trc., 331 n. 585.

⁴¹ Tarih için bk. Beyhakî, 200; Kadî Minhâc-ı Sirâc Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* (nşr. Abd el-Hayy Habîbî), Kandeher hş. 1328, s. 254. Krş. W. Barthold, Ebû Ali mad., *IA*. Gerdîzi (Habîbî nşr. 170/Nâzım nşr. 55) ve İbn el-Esîr (IX, 102) bu tarihi sadece yıl olarak veriyorlar (384/994).

⁴² Herât savaşı ve öteki olaylar için bk. Gerdîzi, Habîbî nşr. 169-70/Nâzım nşr. 55-56; Beyhakî, 200.; Curfâdakanî, 104-8 (naklen: *Camî al-Tavârih*, 56-59); İbn el-Esîr, IX, 103. Krş. Barthold, *Turkestan*, 261-2/trk. trc., 330-1.; Nâzım, *Sultan Mahmud of Ghazna*, 30-1.

⁴³ Gerdîzi (Habîbî nşr. 170/Nâzım, 56)'ye göre, Ebû Ali bu sırada özür dilemiş, isteği kabul edilmeyince de ümitsizliğe düşerek Gürgân tarafına gitmişti.

anlaşmada idi. Bu maksadla Ebû Nasr Hâcib adında bir adamını ⁴⁴ elçi olarak Fahr ed-Devle'ye göndererek geçen olayları açıkladı. Ayrıca Vezîr Sâhib b. 'Abbâd'a da bir mektub yazarak kendisine yardımcı olmasını istedi. Vezîr Sâhib bu husûsda büyük yardımcı oldu ve Fahr ed-Devle'nin huzûrunda defalarca söz söyleyerek yardımın gerçekleşmesini sağladı. Fahr ed-Devle, Ebû Ali'nin ikameti için Cürcân gelirlerinden bir kısmın ayrılmasını (ebvâb el-mâl-ı Cürcân ikâmeti tertîb kerdend) ve ordusunun işlerine harc etmesi için de o bölgenin gelirinden (irtifâ^cât-ı ânnevâhî) bir milyon ⁴⁵ dirhem şâhî verilmesini emretti.

Öte taraftan Sebüktegin, oğlu Mahmûd'un işleri düzene girene kadar Nişabur'da oturdu. Baba ve oğul Nişabur'da doğruluk, adalet ve insaf yaydılar. Âl-i Sîmcûr'un devrinde yapılmış olan zulüm ve düzensizlikleri ortadan kaldırdılar, halkın güven ve emniyet içinde yaşamasını sağladılar. Vilâyetler bayındır duruma getirildi. Tüccar ve erbâb kervanları tekrar çalışmağa başladılar, yollar korku ve âfetten emîn oldu. Sebüktegin bu düzeni sağladıktan sonra Herât'a gitti, Mahmûd da emîrlik (Horasan emîrliği) görevine başladı.

Herât savaşından bir süre sonra bahar mevsimi geldi (Mart/Nisan 995). Bu mevsim genellikle orduların hareket mevsimi idi, nitekim Cürcân'da da bir hareket başladı. Ebû Ali ve Fâik; Fahr ed-Devle'ye mektub yazarak kendi muhafızlarının masraflarına sarf etmek için Rey'den para gönderilmesini istediler. Çünkü onların ikameti için tahsis edilen Cürcân'ın gelirleri yeterli olmuyordu. Ancak onların elçisi Ebû Nasr Hâcib ise yazdığı mektubda, Fahr ed-Devle'nin yeteri kadar hizmet ettiğini söyleyerek bu husûsda özür dilediğini bildiriyordu ⁴⁶. Ebû Ali ve Fâik bu cevabdan üzüntü duyarak ümitsizliğe kapıldılar ve kendi ileri gelenleriyle son durum hakkında müşaverede bulundular. Bu sırada ortaya muhtelif fikirler atıldı. Belki de Beyhakî'nin verdiği bilgileri Ebû Ali bu sırada ileri sürmüş olabilir. Beyhakî'ye göre (s. 205); Ebû Ali Pârs (Fârs) ve Kirmân tarafına gitmek ve o vilâyetleri almak istiyordu. Çünkü Gürgân (Cürcân)'ın havası kötü idi ve Taş gibi orada öldürülmekten korkuyordu. Ayrıca gönlü de Horasan ve Nişabur'da idi. Ancak bu toplantıda Fâik'in geri dönmek

⁴⁴ Cüzcânî'ye göre (s. 255), Ebû Ali Büveyhiler'e elçi olarak oğlunu göndermişti.

⁴⁵ Bk. Curfâdakanî, 110 ve *Ravzat üs-Safâ*, IV, 65. Ancak *Camî^c al-Tavârih* (s. 61)'de iki milyon (dû hezâr bâr hezâr) dirhem şâhî şeklinde geçmektedir.

⁴⁶ Tabii Fahr ed-Devle'nin böyle bir cevap vermesinde belki de, Ebû Ali ve Fâik'i destekleyen Vezîr Sâhib Kâfi'nin Safer 385/Mart 995 tarihinde ölmüş olması da rol oynamıştır. Vezîr'in ölüm tarihi için bk. A. Ateş, İbn Abbâd mad., *IA*.

fikri üstün geldi. Fâik; Sebüktegin'in Nişabur'dan gittiğini, böylece Mahmûd'un Horasan'da yalnız kaldığını ve kendilerine mukavemet edecek kuvveti bulunmadığını, bu vilâyet ve bölgeden sürerek şehri ele geçirmek gerektiğini ileri sürdü. Ordunun ileri gelenleri bu fikri uygun bularak kabûl ettiler. Ebû Ali bu fikre muhalefet etmesine rağmen onlara uymak zorunda kaldı ⁴⁷.

- Ebû Ali'nin tekrar Nişabur'a hâkim olması -

Ebû Ali 385 yılı Rebi I. ayının başında/5 Nisan 995'te Cürcân'dan ayrıldı, kardeşleri, Fâik el-Hâssa ve tam teçhizatlı bir ordu onunla beraberdi. Ebû Ali Cuveyn yolundan giderken, Fâik'i İsfereîn yolundan gönderdi. Her ikisi Nişabur hudûdunda buluşarak adı geçen şehre yöneldiler. Mahmûd bu durumdan haberdâr olduğu zaman, babasına bir haberci (musri'î) göndererek onların gelişini haber verdi. Daha sonra o beraberinde bulunan az sayıdaki askerle şehirden ayrılarak bir fersah uzaklıktaki 'Amr-ı Leys Bağı'na gitti ve burada ordugâh kurdu. Ancak bu sırada şehir halkı ('amme-i şehri) Ebû Ali'nin önüne gittiler ve onun gelişine sevinç gösterileri yaparak silaha sarıldılar ve savaşa yöneldiler ⁴⁹. İki taraf arasındaki savaşta Mahmûd çok gayret etmesine ve ordusunda filler de bulunmasına rağmen mağlub olmaktan kurtulamadı ve Herât'a babasının yanına gitmek zorunda kaldı. Bu Mahmûd'un hayatındaki belki de uğradığı tek mağlubiyettir. Ondaki geride kalan teçhizat ve ağırlıklar ile birkaç fil ve Hindli maiyyetten (h a ş e m) bir grub Ebû Ali'nin eline geçti ⁵⁰. Böylece Ebû Ali tekrar Nişabur'a hâkim oldu ve hutbenin adına okunmasını emretti ⁵¹. O bu hareketiyle artık bağımsızlığını ilan etmiş oluyordu. Bu sırada onun akli başında memur ve yakınları, emîrlerin (Sebüktegin ve Mahmûd) peşinden gitmek ve onlar toparlanmadan Horasan çevresinden söküp atmak gerektiğini söylediler. Ancak Ebû Ali onların bu sözlerine kulak asmayarak Nişabur'da oturmayı tercih etti ve Buhara'ya mektuplar göndererek Melik

⁴⁷ Bk. Beyhakî, 205.; Curfâdakanî, 108-113 (naklen: *Camî' al-Tavârih*, 60-64).

⁴⁸ Bk. Beyhakî, 205.; İbn el-Esir, IX, 107.; Cüzcânî, 255. Krş. Barthold, *Turkestan*, 263 n. 1 / trk. trc., 331 n. 586.

⁴⁹ Bu sırada, Gaznin reisi Hâce Bû Nasr Nûkî'nin anne tarafından atası, Bû Nasr-ı Mahmûd Hâcib, Mahmûd'a iltihak etmişti, bk. Beyhakî, 205.

⁵⁰ Hindliler'den en önemli şahsiyet Nevâsa Şâh denilen Suhpâl idi ve bu sırada müslümân olmuştu. Gerdîzi, Habîbî nşr. 179/Nâzım nşr. 69. Bu şahıs daha sonra tekrar Hindû dinine dönmüş ve Sultan Mahmûd'a itaati reddetmiştir. Sultan Mahmûd'un Hind seferlerinden biri Suhpâl üzerine olmuştur, bk. Nâzım, *Sultan Mahmud of Ghazna*, 98 n. 2 ve İ. Kafesoğlu, Mahmûd Gaznevî mad., *IA*.

⁵¹ Bk. Beyhakî, 206.

Nûh'ua gönlünü almağa çalıştı. Öte taraftan Ebû Ali, Sebüktegin'e de mektub yazarak Fâik ve öteki emîrleri suçluyor, "Eğer tercih dizgini benim elimde olsaydı, ötekiler teşvike cesaret edemeyecekler, böylece Cürcân'dan ayrılmayacak, Horasan kıtasına geçmeyecek ve Nâsır ed-Dîn (Sebüktegin)'in fikrine aykırı davranmayacaktım" diyerek aman ve aff diliyordu ⁵².

- Tûs savaşı -

Ebû Ali'nin bütün bu özür dileme gayretlerine rağmen, Sebüktegin etrafa mektublar yazarak asker göndermelerini ve Melik Nûh'a da bir elçi göndererek hazır olmasını istedi. Nihayet Sebüktegin'in emrinde büyük bir ordu toplandı. Halef b. Ahmed ve oğlu Tâhir Sistân'dan, Ebu'l-Hâris Muhammed b. Ahmed Farîgûn Cüzcân'dan geldiler. Ayrıca Hindliler ve Halaçlar'dan da birçok asker toplanmıştı. Sebüktegin ve Mahmûd bu ordu ile Herât'dan ayrıldılar, Halef b. Ahmed'i Puşeng'de bıraktılar, oğlu Tâhir'i ise beraberlerinde götürdüler. Ebû Ali onların harekete geçtiğini haber aldığı zaman savaşmak üzere Nişabur'dan Tûs tarafına gitti. Sebüktegin ve oğlu Mahmûd da o tarafa yöneldiler.

İki taraf arasında bir savaş olmadan önceki olaylar için ortaya iki rivayet çıkıyor. Beyhakî'ye göre (s. 206); Sebüktegin bir elçisini Ebû Ali'nin yanına göndererek şu teklifte bulundu, "Sizin hânedanınız eskidir. Bu bakımdan benim elimde yok olmasını istemiyorum. Benim nasihatımı kabûl et, sulh yapalım. Neticede biz tekrar Merv'e dönelim. Sen Nişabur'da oğlum Mahmûd'un vekili (halifesi) olursun. Ben de araya gireyim, Horasan Emîri (Sâmânî Meliki)'nin senin gönlünü hoş tutması için şefaât edeyim. Bu suretle işler düzene girsin ve aradaki vahşet kalksın...". Ebû Ali bu teklifi kabûl etmek istemiş, fakat fikirlerini sorduğu kendi ileri gelenleri savaşmak gerektiği konusunda ısrar etmişlerdi. Ancak bunlardan Ebu'l-Hasan b. Kesir iki taraf arasında bir barışı en çok isteyenlerden idi, çok nasihatta bulundu ise de fayda etmedi.

'Utbi'ye göre ise ⁵³, Nişabur olayından sonra Fâik Tûs'a gitmiş ve Nâsır ed-Dîn Sebüktegin ile mektublaşmağa başlamıştı. Sebüktegin uygun bir cevabla onların arasını açmağa çalışıyor ve onun gururunu okşuyordu. Öte taraftan Ebû Ali'nin adamlarından Emîrek Tusî de onunla bir olup olmamak husûsunda tereddüd gösteriyordu. Bu durum üzerine Ebû Ali

⁵² Beyhakî, 205-6.; Curfâdakanî, 116-118 (naklen: *Cami' al-Tavarih*, 64-5).: Ibn el-Esir, IX, 107.; *Ravzat üs-Safâ*, IV, 65.

⁵³ Bk. Curfâdakanî, 118-9 (naklen: *Cami' al-Tavarih*, 65-6).

kendi yakınlarından (ez havâss-ı hazret-i o) Ebu'l-Kasım Fakih'i onlara gönderdi, muhalefet ve ayrılma kelimelerinin peşinde olmamaları için uyardı. Ebu'l-Kasım Fakih görevini yerine getirmekte başarılı oldu, aradaki bu nefret ve vahşeti ortadan kaldırdı, her birinden yeniden söz ve yemin aldı. O, Ebû Ali'ye de daha çabuk hareket etmek ve onlarla birleşmek lâzım geldiğini yazdı. Ebû Ali de Tûs tarafına yürüdü, Fâik ve Emîrek Tusî de ona bağlandılar. Neticede Ebû Ali'nin ordusu Tûs'da Andarîh⁵⁴ köyü yakınındaki geniş bir sahrada ordugâh kurdu.

Sebüktegin ve oğlu Mahmûd da kalabalık bir orduyla aynı yere geldiler. Her iki taraf arasında şiddetli bir savaş oldu. 'Utbi bu husûsda geniş bilgi veriyor ve savaşın iki gün sürdüğünü zikrediyor. Öteki kaynaklar bu husûsda fazla bir bilgi vermiyorlar. 'Utbi'ye göre⁵⁵; iki tarafın savaşçıları ilk gün akşama kadar savaştılar ve gece olunca kendi yerlerine çekildiler. Bu sırada Ebû Ali kendi maiyyetinin ileri gelenleriyle müşaverede bulundu. Bunlardan Emîrek Tusî ve bir grub; dağa sığınmayı ve orada buldukları yerin etrafını sağlamlaştırılmayı, daha sonra da Tûslu piyadeler (r e c c â l e - i T û s)in Sebüktegin'in ordusuna baskın yaparak hayvanları, teçhizatı ve ağırlıklarını yağmalayacağını, bu suretle meydana gelen şaşkınlık ve askerlerin dağılmasından yararlanarak savaşmayı ve onların işini bitirmeyi teklif ettiler. Ancak Ebû Ali'nin taraflarından bir grub da, "Bu şekil, kuvvet ve kudretin za'afına işaret olur. Biz böyle acz ve alçaklığa muvafakat etmeyelim." dediler. Ertesi sabah savaş tekrar başladı, her iki ordu da kahramanca savaşıyordu. Bir ara Ebû Ali'nin sol kanadının arkasından Sebüktegin'in askerlerinden bir grub harekete geçerken, Mahmûd da kalabalık bir topluluk ile o tarafa geldi. Ebû Ali bu iki asker grubu arasında şaşkın ve karar veremez bir duruma düştü⁵⁶. Nihayet o ordusunun her iki kanadını ortada toplayarak Sebüktegin'in merkezine hücum etmeye ve orada bulacağı bir gedikten kurtulmaya karar verdi. Sebüktegin bu hücum karşısında iyi bir şekilde mukavemet etti ve Mahmûd'un yetişmesiyle Ebû Ali'nin ordusunu ortaya alarak mağlub etti (20 cumada II. 385/22 Temmuz 995)⁵⁷. Bu arada Sebüktegin'in ordusundaki filler de Ebû Ali'nin

⁵⁴ Andarîh (?) şeklindeki okunuşu için bk. V. Minorsky, Tûs mad., IA.

⁵⁵ Curfâdakani, 120-1 (naklen: *Camîc al-Tavarih*, 66-7).

⁵⁶ Beyhakî (s. 207) verdiği bilgilerle savaşın bu şeklini destekler mâhiyettedir. Ona göre, Sebüktegin'in hezimete uğraması an meselesi idi ki, Mahmûd ve Halef'in oğlu (Tâhir) seçkin ve dinlenmiş süvariler ile tuzaktan çıkarak Fâik ile İlmengü'ye hücum ettiler. Bu şiddetli hücum karşısında onlar hezimete uğradılar.

⁵⁷ Tarih için bk. Beyhakî, 206.; İbn el-Esir, IX, 107. Krş. Nâzım, *Sultan Mahmud of Ghazna*, 31.

süvarilerini mağlub etmekte önemli rol oynadı. Savaş sonunda Ebû Ali'nin ordusunun, Ebû Ali b. Buğra el-Hâcib, Begtegin el-Fergânî, Arslan Beg, Ebû Ali b. Nûştegin, Leşker-sitân b. Ca'fer ed-Deylemî⁵⁸, Yınaltegin, Hâcib Togan oğlu Muhammed, Muhammed Şârtegin, Ahmed Arslan Hâzin ve Arslan Semerkandî⁵⁹ gibi ileri gelenleri esir düştüler. Ebû Ali ve Fâik savaş sonrası kaçıp kurtulanlar arasında idi. Mahmûd kaçanları bir süre takib etti. Ayrıca daha önce Ebû Ali'nin eline esir düşmüş olanlar da kurtarıldı ve ordugâhı yağmalandı⁶⁰.

- Ebû Ali'nin Hârezm'e kaçması ve Sâ mâ nî Meliki'nden aff dilemesi -

Ebû Ali ve Fâik bu hezimetten sonra müstahkem bir kale olan Kelât'a⁶¹ sığındılar. Buranın hâkimi olduğu anlaşılan Emîrek Tusî onları birkaç gün orada misafir etti. Ebû Ali burada mağlub ordusunun durumu hakkında bilgi sahibi oldu. Ayrıca savaştan kurtulan bir avuç asker de onlara iltihak ettiler. Öte yandan Ebû Ali, Nişabur'da Mahmûd'u mağlub ettiği sırada ele geçirdiği birkaç fili Emîrek Tusî'ye bırakmıştı. Sebüktegin tarafından hapsedilen Ebû Ali b. Buğra ve öteki esirler Emîrek'e mektub göndererek, Sebüktegin'in onun elinde bulunan birkaç fili geri verdiği takdirde kendilerini serbest bırakacağını bildirdiler ve bu husûsda yardımcı olmasını istediler. Ebû Ali Sîmcûrî bu isteğin yerine getirilmesini kabûl etti ve daha sonra beraberinde Fâik olduğu halde Ebiverd tarafına gitti. Emîrek ise filleri Sebüktegin'e gönderdi ve bu hizmet ile ona yaklaşma imkân buldu, ancak bu yaklaşma geçici bir süre için oldu.

Ebû Ali ve Fâik Ebiverd'e ulaştılar, ancak burada Fâik'in hiçbir istişarede bulunmadan ve bilgi vermeden Ebû Ali'den ayrıldığını ve Serahs'a doğru yola çıktığını görüyoruz. Belki de buna Ebû Ali'nin eski kuvvet ve kudretinden çok şey kaybetmesi sebep olmuştu. Ebû Ali derhal bir adamını göndererek Fâik'i tekrar kendisiyle birleşmeğe iknâ edebilmişti. Fâik onu yolda beklemiş ve bu iki müttefik beraberce Serahs'a ulaşmıştı. Daha sonra Ebû Ali ve Fâik Merv'e yöneldiler. Öte taraftan Sebüktegin

⁵⁸ Bu isimler için bk. Curfâdakanî, 121.; *Ravzat üs-Safâ*, IV, 66.

⁵⁹ Bu ilave isimler için bk. Beyhakî, 207. Ancak Beyhakî'de Begtegin el-Fergânî, Murğâbî şeklinde geçiyor. Ayrıca Utbi (Curfâdakanî) tarafından zikredilen Arslan Beg, Beyhakî'nin isimlerini verdiği iki Arslan'dan biri olabilir. Narşahi'nin *Tarih-i Buğra* (nşr. Ch. Schefer, Paris 1892, s. 181)'sında ise Âmâ-sâz b. Seccân-rûz (أما ساز بن سجان روز) isminde bir şahıs daha zikrediliyor.

⁶⁰ Savaş için bk. Gerdizi, Habîbî nşr. 170/Nâzım nşr. 56 ve *Ravzat üs-Safâ*, IV, 66.

⁶¹ Muhtemelen Tûs'un aşılması ve sarp geçitlerinde bir kale bk. V. Minorsky, Tûs mad., 1A.

onların durumunu haber aldığı zaman, oğlu Mahmûd'u Nişabur'da bırakarak her ikisinin peşinden gitti. Ebû Ali ve Fâik ise bu durumda çöl yolundan Âmul'e kaçtılar. Onlar Sebüktegin'in kalabalık ordusuyla çölden geçmesinin çok zor olmasından faydalanmışlardı.

Ebû Ali ve Fâik, Âmul'e ulaştıkları vakit Sâ mânî Meliki Nûh'dan özür dilemek yollarını aramağa başladılar. Ebû Ali Sîmcürî, Ebu'l-Huseyn (Hasan)-ı Kesîr adındaki adamını ve Fâik ise 'Abdurrahman Fakîh adındaki adamını elçilik ile görevlendirerek Melik Nûh'a gönderdiler. Her iki elçi de büyük bir gayretle Melik Nûh'u affa râzı etmek için çalıştılar. Sâ mânî hükümeti Fâik'in elçisini tutuklayıp hapsederken, Ebû Ali'nin elçisi Ebu'l-Huseyn'e iltifatta bulundu. Daha sonra Ebu'l-Huseyn geri gönderildi ve ona, Ebû Ali'nin yalnız olarak Gürgânç'a gidip orada ikamet etmesi ve geçim vasıtasının (nân-pâre-i o) düşünüleceği söylendi. Sâ mânî hükümeti aynı zamanda Gürgânç vâlisi Ebu'l-'Abbâs Me'mûn b. Muhammed'e mektub yazarak; Ebû Ali'nin ağırılanmasını, ikameti sırasında gerekli masraflarının (mevâcib ve havâic-i o) karşılanmasını bildirdi. Sâ mânîler'in gâyesi bu iki müttefiki birbirinden ayırarak askeri kuvvetlerini bölmektir.

Fâik ise elçisine yapılan muameleye kızmış ve Ceyhun nehrinden geçerek İlig Hân (Nasr b. Ali)'a ilticâ etmeğe karar vermişti. O Sâ mânîler'in ne yapmak istediğini gâyet iyi anlamıştı. Nitekim Fâik, Ebû Ali ile olan konuşmasında bunu açıkça ortaya koymuş ve ona; Seni Cürçâniye ülkesine göndermekten maksad ikimizin arasını açmaktır, benim dostluğumdan vazgeçme ve düşmanın yalanına iltifât etme, demişti. Ancak Ebû Ali onun bu haklı itirazına kulak asmamış ve Sâ mânîler'in affını kabul ederek Fâik'den ayrılmıştı. Fâik ise Ceyhun'u geçerek Karahanlılar'ın ülkesine gitmeye muvaffak oldu ve orada samimiyetle karşılandı.

Ebû Ali Hârezm'e giderek önce Hezâresb denilen yere ulaştı. Onu burada Ebû 'Abdullâh Hârezmşâh'ın adamları karşıladı. Ebû 'Abdullâh ona ihtiyacı için gerekli olan eşyaları göndermiş ve karşılama hizmetinde geç kaldığı için özür dileyerek, "yarın hizmete geleceğim" demişti. Ancak bu hîle idi ve Ebû 'Abdullâh daha önce Ebiverd'in kendisine teslim edilmemesi olayını unutmamıştı. Gece gönderdiği ikibin süvari ve piyade ile Ebû Ali'ye bir baskın yapmayı planladı. Ebû Ali Sîmcürî bu durumu haber aldığı zaman yakınlarının tavsiyesine uyarak Hârezmşâh'ın askerlerine teslim oldu (Ramazan 385/29 Eylül-28 Ekim 995)⁶². Onu bağlayarak Ebû

⁶² Tarih için bk. İbn el-Esir, IX, 108. Utbi (Curfâdakani, 129 naklen: *Cami' al-Tavarih*, 72)'de bu tarih Gurre-i Ramazan 386/17 Eylül 996 olarak geçiyor. Sonraki olaylar gözönüne

‘Abdullâh’ın huzûruna, Hârezm’in merkezi olan Kâs (Kât) şehrine, götürdüler. Hârezmşâh Ebû ‘Abdullâh onu bir kalede (kasr) hapsedti, ayrıca ordusunun ileri gelenlerini de tutuklatarak zincire vurdurdu. Bu arada Ebû Ali’nin adamlarından bir grub başlarında Hâcib İlmengü bulunduğu halde kurtulmağa muvaffak olarak Gürgânç’a gittiler.

Gürgânç hâkimi Me’mûn ortaya çıkan bu yeni durumdan yararlanarak himâye ettiği Ebû Ali’nin imdâdına koşmak ve aynı zamanda eski düşmanı Ebû ‘Abdullâh’ın işini bitirmek istedi⁶³. O bu maksadla askerlerini topladı ve Hâcib İlmengü’nün idaresindeki Ebû Ali’nin adamları ile beraber Hârezmşâh’ın üzerine gönderdi. Hârezm’in merkezi Kâs şehri civarında iki taraf arasında yapılan savaşı Me’mûn’un ordusu kazandı. Hârezmşâh Ebû ‘Abdullâh esir olurken, Ebû Ali hapishânedeki kurtuluyordu. Kaynağın ifadesiyle⁶⁴, emîr esir düşmüş, esir emîr olmuştu. Ebû Ali tam bir ikram ve hürmet ile Gürgânç’a götürüldü. Me’mûn da Ebû Ali’yi istikbâl etti ve onun yüceltilmesi husûsunda gayret gösterdi, birçok gerekli eşya ve mal bağışladı. Böylece Ebû Ali ve taraftarlarının durumu düzeldi. Öte taraftan bir merkebe bindirilerek Gürgânç’a getirilen Hârezmşâh Ebû ‘Abdullâh burada Ebû Ali’nin huzûrunda öldürüldü. Netice olarak Hârezm’in idaresi tek bir kişide Me’mûn’da toplanırken, o “Hârezmşâh” ünvanını da alıyordu⁶⁵.

- Ebû Ali Sîmcûri’nin ölümü ve şahsiyeti -

Hârezmşâh Ebû’l-‘Abbâs Me’mûn b. Muhammed son olaylardan sonra daha da kuvvetli bir duruma geldiği için dostu Ebû Ali’nin Sâmânî Meliki Nûh tarafından affedilmesi husûsunda aracılık etmeye başladı, ayrıca onun geçmişte işlediği suçlardan dolayı tövbesinin kabûlü ve aradaki düşmanlığın kalkması için ısrar etti. Hârezmşâh Me’mûn’un bu isteği karşısında Melik Nûh bir emir göndererek Ebû Ali’yi huzûruna Buhara’ya

alındığında Utbi’nin zikrettiği bu tarihin yanlış ve olayın 385 yılında cereyan etmesinin muhtemel olduğu anlaşılıyor. Ancak Barthold önce Utbi’nin verdiği bu tarihi kabul ederken (*Turkestan*, 263/trk. trc., 332), iki not aşağıda yanlışlığının farkına varmıştır. Krş. aynı eser, 263 n. 3/trk. trc., 333 n. 590.

⁶³ Gerdîzi’ye göre (Habîbî nşr. 171/Nâzım nşr. 57), Gürgânç halkı ile Hârezm halkı arasında eski bir düşmanlık vardı.

⁶⁴ Curfâdakani, 130 (naklen: *Camî‘ al-Tavârih*, 73).

⁶⁵ Gerdîzi, Habîbî nşr. 171/Nâzım nşr. 56-57.; Curfâdakani, 121-31 (naklen: *Camî‘ al-Tavârih*, 67-74.; Ibn el-Esir, IX, 107-8.; *Ravzat üs-Safâ*, IV, 66-8. Krş. Barthold, *Turkestan*, 262-3/trk. trc., 331-2.

çağırıldı⁶⁶. Böylece Ebû Ali Buhara'ya gelmek fırsatını buldu. Ancak Beyhakî⁶⁷'nin ifadesinden anlaşıldığı üzere Nûh onu aldatmıştır. Gerdîzî (Habîbî nşr. 171/Nâzım nşr. 57) de verdiği bilgiyle bu ifadeyi destekliyor. Ona göre, Nûh'un elçisi Ebû Ali'nin tarafına geldi, çok sözler söyledi ve iyi va'c'dlerde bulunarak onu (Buhara'ya) çağırıldı. Ebû Ali Buhara'da Vezîr 'Abdullâh b. 'Uzeyr, Emîr Begtüzün ve devlet erkânı (tabakat-ı me'ârif, hüccab ve küttâb) tarafından istikbâl edildi. O Sâ mânî sarayında (Rigistan sarayı) Melik Nûh'un huzûruna çıktı⁶⁸. Ancak Melik Nûh'un emriyle Ebû Ali, kardeşleri, Hâcib İlmengü ve askerî reislerden onsekiz kişi⁶⁹ ile birlikte, yakalanarak Kuhendiz (iç hisar)⁷⁰'de hapsedildi (386/996)⁷¹. Ayrıca yine Melik Nûh'un emriyle Ebû Ali'nin hizmetkâr ve maiyyetinin teçhizât, silâh ve hayvanları yağmalanarak el konuldu.

Sebüktegin bu olaylar olurken Merv'de idi, Ebû Ali'nin durumunu öğrendiği zaman Belh'e gitti. Bundan sonra o dâima Sâ mânîler'e elçi ve mektublar gönderiyor, "Ebû Ali Buhara'da bulunduğu taktirde düzen sağlanamaz. Onu benim yanıma gönderin, Gaznin kalesinde oturtayım" diyordu. Ancak Melik Nûh'un yakınları Ebû Ali'nin gönderilmesine gerek olmadığına ısrar ediyorlardı. Belki de bunların başında Vezîr 'Abdullâh b. 'Uzeyr vardı, o Ebû Ali'nin kurtulması için gayret sarfediyordu. Öte

⁶⁶ Kaynaklarda, Sebüktegin Horasan'a geldiği ve Ebû Ali'yi buradan sürdüğü zaman, Ebû Ali'nin Ziyâtiler'den Kabûs b. Veşmgîr ile görüşmekten ferahlık duyduğu ve onun yardımıyla ülkesini kurtarmak için isyan etmek istediği, ancak Belh seferinin vukû' bulmasıyla bu isteğin yerine gelmediği ve Ebû Ali'nin işinin zevâle ulaştığı şeklinde bir olay zikredilmektedir, bk. Curfâdakanî, 226 (naklen: *Cami' al-Tavarih*, 132.); Zahîr ed-Dîn Mar'aşî, *Tarih-i Tabaristân u Rûyân u Mâzendârân* (nşr. Muhammed Huseyn Tesbihî), Tahran 1966, s. 81. Ancak bu olayı tarih olarak bir yere yerleştirmek çok güçtür. Eğer Belh seferinden maksad, Ebû Ali'nin Sebüktegin'in yanına Belh'e gönderilmesi ise, kaynakların tarih zikretmeden verdikleri olay muhtemelen bu sırada olmuştur.

⁶⁷ bk. s. 207... çerbek-i Emîr-i Horasan be-hord...

⁶⁸ Beyhakî (s. 207), Ebû Ali'nin birkaç gün Melik Nûh'un huzûruna geldiğini zikrediyor.

⁶⁹ Bk. Gerdîzî, aynı yer. Ancak Beyhakî (s. 207), bu sayıyı onbeş kişi olarak veriyor. Beyhakî'nin ileri gelen âilelerinden biri olan Ziyâdîler'den Emîr Ebu'l-Fazl Ziyâd b. Ahmed, Ebû Ali'nin hizmetinde bulunmuş ve Beyhak vâililiği yapmıştı. Muhtemelen o da bu sırada esir düşerek hapse atılmış, fakat Mahmûd tarafından serbest bırakılarak kendi hizmetine alınmıştı, bk. Zahîr ed-Dîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kasım Zeyd el-Beyhakî (İbn Funduk), *Tarih-i Beyhak* (nşr. Ahmed b. Behmenyâr), s. 130. Krş. C.E. Bosworth, *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Edinburg 1963, s. 58.

⁷⁰ Bk. W. Barthold, Buhâra mad., *IA.*, s. 763.

⁷¹ Bk. Gerdîzî, aynı yer. Beyhakî (s. 207)'de bu tarih Cumada II. 383 olarak geçmektedir. Belki de bu bir baskı hatasıdır ve yıl olarak 386'dır. Böylece tam olarak Ebû Ali ve adamlarının tutuklanma olayının tarihi, Cumada II. 386/Haziran-Temmuz 996'dır.

tarafından Karahanlılar'ın yeni bir askeri harekâtı sırasında Melik Nûh, Vezîr 'Abdullâh b. 'Uzeyr'in teşvikiyle Sebüktegin'in ordusuna katılmadı. Bunun üzerine Sebüktegin oğlu Mahmûd ve kardeşi Bugracuk idaresinde yirmibin kişilik bir orduyu Buhara'ya gönderdi. Ayrıca vezîr azledilerek yerine Sebüktegin'in taraftarlarından Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Ebî Zeyd tayin edildi. Sebüktegin, Melik Nûh'a yazdığı mektubda, İbn 'Uzeyr'in ihaneti ve Ebû Ali'ye meykinden bahsederek onun kendisine gönderilmesini istedi. Sâ mânîler'in artık kuvvet ve kudreti sona ermişti, bu isteği reddedecek durumda değillerdi. Melik Nûh bu isteği kabul ederek; sâbık vezîr 'Abdullâh b. 'Uzeyr, Ebû Ali Sîmcûri, oğlu Ebu'l-Huseyn (Ebu'l-Hasan ?) ⁷², Hâcib İlmengü ve Emîrek Tusî'yi Sebüktegin'in yanına Belh'e gönderdi (Şaban 386/Ağustos-Eylül 996) ⁷³.

Beyhakî (s. 280), bundan sonraki olaylar için biraz daha teferruatlı bilgi veriyor. Ona göre; Sâ mânî Meliki, Ebû Ali'yi göndermekten pişman olmuş, bu sebeble Sebüktegin'e mektub yazarak onu geri istemişti. Ancak Sebüktegin'in Sâ mânî sarayındaki temsilcisi, ya'ni Vekil-i Deri bu durumu efendisine ulaştırmakta gecikmedi. Sebüktegin, Sâ mânî elçisi ve Nûh'un mektubu ulaşmadan tedbiri almış, Ebû Ali ve Hâcib İlmengü'yü önce Gazne'ye sonra da Gerdiz kalesine göndermişti ⁷⁴. Daha sonra Sâ mânî elçisi geldiği zaman, Sebüktegin; Horasan karışık bir durumdadır, ben oranın zabtıyla meşgûlüm. Bu işten kurtulduğum zaman Gazne'ye gideceğim ve Ebû Ali'yi göndereceğim, dedi. Ancak bu Sâ mânî Meliki'ni oyalamak için söylenmiş sözlerdi. Sebüktegin hiçbir zaman bu tutukluları geri göndermedi.

Ebû Ali ve beraberindekiler tutuklu buldukları Gerdiz kalesinde çok yaşamadılar ve 387/997 ⁷⁵ yılında orada öldüler ⁷⁶. Daha sonra ölenlerin

⁷² Bu isim ve Emîrek Tusî, Gerdizî (Habîbî nşr. 171/Nâzım nşr. 57) tarafından zikredilmiştir. Ebu'l-Huseyn'in ismi muhtemelen Ebû Ali'nin oğlu Ebu'l-Hasan ile karıştırılmıştır.

⁷³ Tarih için bk. Gerdizî, aynı yer.; Beyhakî, 208. Olaylar için ayrıca bk. Curfâdakanî, 131-33, 138-9 (naklen: *Camî' al-Tavarih*, 74-5, 78).; İbn el-Esîr, IX, 109 ve *Ravzat üs-Safâ*, IV, 68-69.

⁷⁴ Gerdizî'ye göre (aynı yer), Sebüktegin, Gerdiz kalesi daha sağlam ve muhkem olduğu için adı geçen dört kişiyi oraya göndermişti. Ayrıca bk. Curfâdakanî, 139 (Naklen: *Camî' al-Tavarih*, 79). Görüldüğü gibi bu tutuklular içinde sâbık vezîr 'Abdullâh b. 'Uzeyr yoktur. Nitekim onlardan sadece 'Abdullâh b. 'Uzeyr bilinmeyen bir nedenle tahliye ve Mâverâünnehr'e dönmesine müsaade edilmiştir, bk. Barthold, *Turkestan*, 264/trk. trc., 334.

⁷⁵ Tarih için bk. Gerdizî, aynı yer.; İbn el-Esîr, IX, 109. Krş. K.V. Zetterstéen, Nûh mad., *IA*, s. 348. Sem'ânî (tpkıbasım, 323^b/Haydarâbâd nşr. VIII, s. 354) ise, 386 veya 387 yılını zikrediyor.

⁷⁶ Curfâdakanî, 139 (naklen: *Camî' al-Tavarih*, 78); İbn el-Esîr, aynı yer. Ancak Gerdizî'ye göre (bk. aynı yer) öldürüldüler.

ya'ni Hacib İlmengü (metinde تسكى), Ebû Ali, oğlu Ebu'l-Huseyn (Ebu'l-Hasan ?), Emîrek Tusî ve onlara hizmet eden bir adamın tabutları Kuhistân'daki Kayin'e götürüldü (Receb 388/29 Haziran-28 Temmuz 998). Burada Ebû Ali'nin tabutu açıldığı zaman beyaz softan bir kefene sarılmış olan cesedinin hiç bozulmadığı, saçının omuzlarına kadar düşmüş ve ayaklarının bağlı olduğu görülmüştü ⁷⁷.

Sem'ânî, Ebû Ali'yi çok methetmektedir. Bunu Ebû Ali'nin âlimlere ve dîn bilginlerine olan iyi muamelesi ve davranışıyla izâh etmek mümkündür. Sem'ânî'ye göre ⁷⁸, Ebû Ali, Sîmcûrî âilesinin en akıllı, en doğru, en cesur ve kendisine en çok güveneni idi. Ancak siyasi olaylarda görüldüğü üzere, hakkında yazılanlar doğru olsaydı Sâmânîler'in bu çöküş ânında onun aklını kullanarak tam anlamıyla bağımsızlığını kazanması işten bile değildi. Yine Sem'ânî'nin verdiği bilgilerden Ebû Ali'nin dindâr bir kişi olduğu anlaşılıyor. O zâhidlerden genellikle Ebu'l-Abbâs 'Abdullâh b. Muhammed'in sohbetlerinde bulunmuş ve Kur'an'ı Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Huseyn el-Mukri'den öğrenmişti. Muhtemelen gördüğü dinî eğitim sebebiyle tertiblediği dinî toplantılarda zâhidler, mutasavvıflar ve her sınıftan halk bulunur, Ebû Ali de hadîs okurdu. O bu sırada beyaz elbise giyinirdi.

Ebû Ali Sîmcûrî'yi medheden şâirlerden biri Ebu'l-Ferec Segezi (Secezi) idi. Ebu'l-Ferec, Ebû Ali devrinde ortaya çıktı. Sîmcûrî âilesinin (Âl-i Sîmcûr) ileri gelenleri ona sonsuz ikramlarda bulunurlardı. Gazneliler devri sarayının baş şâiri Unsurî (öl. 1040) onun öğrencisi idi. Âl-i Sîmcûr, Ebu'l-Ferec'e Âl-i Sebüktegin'i hicv etmesi için emir vermişler, o da husûsda şi'rlere yazmıştı. Daha sonra Horasan'a hâkim olan Gazneli Sultan Mahmûd bu sebeple Ebu'l-Ferec'e kızgın idi, ancak Unsurî araya girerek hocasını affettirdi ⁷⁹. Ebû Ali Sîmcûrî'yi öven şâirlerden biri Ebû Bekr Hârezmî ⁸⁰ (935-993), öteki de Bedî' el-Zemân Hemedanî ⁸¹ (969-1008)'dir.

⁷⁷ Bk. Sem'ânî, tıpkıbasım 323^b/Haydarâbâd nşr. VIII, s. 354-55. Krş. W. Barthold, Ebû Ali mad., *IA*. Aynı mlf. (Turkestan, 264 n. 7/trk. trc., 334 n. 597) bu efsanenin ulûmânın Sîmcûrîler'e karşı tutumuna şehâdet etmektedir, demektedir. Ayrıca zâhidlerin Ebû Ali taraftarı olmasıyla ilgili bir hikâye için bk. Ukaylî, *Âsâr el-Vüzerâ*, s. 187-8.

⁷⁸ Bk. *Kitâb el-Ensâb*, tıpkıbasım 323^{a-b}/Haydarâbâd nşr. VIII, s. 353-4.

⁷⁹ Bk. Devlet-şâh Semerkandî, *Tezkiretü's-Şüerâ-yı Devlet-şâh Semerkandî* (nşr. Muhammed 'Abbâsî) Tahran, s. 44-5.

⁸⁰ Bk. Curfâdakanî, 64, 87. Hayatı hakkında bk. H. Ritter, Hârizmî mad., *IA*, s. 262-3.

⁸¹ Bk. Curfâdakanî, 88. Hayatı hakkında bk. D.S. Margoliouth, Hemedanî mad., *IA*, s. 425-6.

